

Klemen Markovčič

HUMANIZEM RADIJSKEGA USTVARJANJA ELE PEROCI

Članek se podrobneje posveča predvsem radiofonskim uprizoritvam leposlovja Ele Peroci in nizom oddaj, ki jih je Peroci (so)ustvarjala v različnih formalnih vlogah na nekdanjem Radiu Ljubljana, kjer je bila v obdobju 1962–1978 zaposlena v Uredništvu otroških in mladinskih oddaj. Ela Peroci nam je v sklepnem delu svoje poklicne poti zapustila neverjetno dediščino, hkrati pa s svojimi kolegi nakazala pot skrbnega in sistemsko urejenega razvoja slušne pismenosti in slušnega opismenjevanja otrok in mladih odraslih.

The article mostly focuses in detail on the radio plays, based on Ela Peroci's stories, as well as on the series of programmes Ela Peroci (co)created in different formal roles in the former Radio Ljubljana, where she worked in the Children's Department from 1962 to 1978. Ela Peroci bequeathed an incredibly rich heritage in the final part of her professional career, while also having paved a way to a diligent and systematically regulated enhancement of auditory literacy of children and young adults.

Digitalni arhiv RTV Slovenija (v nadaljevanju Mediateka) pod iskalmim nizom Ela Peroci v zvočnem segmentu sicer ponudi 357 zadetkov. Vendar pa se bom v tem članku podrobneje posvetil predvsem radiofonskim uprizoritvam njenega leposlovja in nizom oddaj, ki jih je Peroci (so)ustvarjala v različnih formalnih vlogah. Na tedanjem Radiu Ljubljana, danes je to Radio Slovenija (v nadaljevanju Radio), je bila namreč od leta 1962 do upokojitve 1978 zaposlena v Uredništvu otroških in mladinskih oddaj. Bila je urednica oddaje *Radijska šola*¹, vendar pa preseneča pogled tudi na preostalo, izrazito razgibano avtorsko in redakcijsko delo za otroke in mlade odrasle v radijskem obdobju njene poklicne poti. Ker radijsko ustvarjanje Peroci še ni bilo podrobneje pregledano, še manj presojsano, je tokratni članek predvsem oris in izhodišče za morda temeljitejšo raziskavo, ki bi si jo omenjeno delo prav gotovo zaslužilo. Potrebneje se v tem članku posvečam petim oddajam – trem, ki so, žal, ugasnile že pred desetletji, a so bile nadvse pomembne z izobraževalno-vzgojnega

¹ Oddaja je bila predvajana na programu Radia med letoma 1952 in 1989, ko se je poslovila iz radijskega etra. Namenjena je bila nižji, srednji in visoki stopnji. Na programu je bila dvakrat tedensko dopoldan in popoldan, kar je učencem omogočalo turnusno poslušanje v šoli ali doma.

vidika (*Radijska šola*, *Nenavadni pogovori*², *Počitniško popotovanje od strani do strani*³) in dvema, ki še živita v radijskem etru in sta še vedno tudi vitalni del njegove redne produkcije (*Radijska igra za otroke*⁴ in *Lahko noč, otroci!*⁵). Na tem mestu pa vendarle velja spomniti še na nekaj naslovov oddaj, ki jih je Peroci (so) ustvarjala na Radiu – *Pojemo, pojemo*, *Mehurčki*, *Za knjižne molje* idr.

Radijska šola – med umetnostjo in didaktiko

Daleč najobsežnejši opus na Radiu je Peroci ustvarila za oddajo *Radijska šola* (168 oddaj). Z današnje perspektive je oddaja preprosto fascinantna. Gre za delno igrane in pogovorne oddaje, ki pa so bile v svojem bistvu didaktično gradivo, razširitev, gotovo pa tudi obogatitev učnega procesa. Res je radio v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja še vedno veljal za množični medij, saj se je televizija šele dobro vzpostavljala, pa vendar trdna povezava radiofonije, tudi umetniške, z vzgojno-izobraževalno sfero kaže na danes težko predstavljivo sistemsko urejenost in povezanost teh dveh segmentov. Radio je s takšnimi vsebinami neposredno vstopal v učilnice, učiteljem omogočal razširitveno in sprotno paralelo učnemu programu, učencem pa širil obravnavano snov in do nje pristopal na drugačen način, kot ga je morda ponujal učni program. Pogled na teme, ki so jih obravnavale *Radijske šole*, kaže na razgibano tematsko krajino – od literature do glasbe, od družbe do narave, od zgodovine do sociologije. V Mediateki se Peroci pri teh oddajah sicer večinoma pojavlja kot redaktorica, a vse kaže, da je njena vloga bistveno presegala osnovni gabarit takšne funkcije. Kot urednica tega programskega segmenta je seveda v polni meri sodelovala tudi pri pripravi in zlasti izboru vsebin za *Radijske šole*. Te so imele svoj fiksni termin, poslušalo pa se jih je tudi, danes povsem nepredstavljivo, v realnem času, torej ko je bila vsebina predvajana v radijskem etru oziroma linearnem programu. Po svojem formatu so bile izrazito sodobne in gibke. Dolžina posamezne oddaje se namreč giba od dobre minute do 10 minut. Tako so bile močno prilagojene uporabi znotraj časovno jasno zamejene šolske ure, učitelju pa so večinoma predstavljale odskočišče za posamezno učno uro. V izvedbenem smislu so bile to t. i. režirane oddaje, kar pomeni, da so poleg avtorjev in redaktorja imele tudi režiserja, tonskega mojstra in glasbenega opremljevalca, v primeru igranih delov pa tudi dramske igralce, kar kaže na izjemen standard te produkcije in veliko strokovno skrb za mlade poslušalce, ki je danes nacionalna radiofonije v takšni meri ne premore več.

² Oddaja je bila predvajana na programu Radia med letoma 1965 in 1989, ko se je poslovila iz radijskega etra. Obravnavala je bolj intimne teme otrok in mladih odraslih in je bila neke vrste vzgojni vademekum in dialog.

³ Oddaja je bila na programu Radia med letoma 1967 in 1999, ko se je dokončno poslovila iz radijskega etra. Žanrsko se je gibala od reportaž, do igranih formatov, namenjenih prav za čas šolskih počitnikovanj.

⁴ Ena najstarejših še predvajanih in produkcijsko živih oddaj Radia. Prva sega v leto 1952 z uprizoritvijo leta 1948 napisane izvirne radijske igre za otroke *Zvezdica zaspanka* Frana Milčinskega Ježka.

⁵ Nekoliko mlajša kot radijska igra za otroke pa je radijska uspavanka, ki je na programu Radia od leta 1965.

Nenavadni pogovori – skrbni dialog z mladim človekom

Pri radijskem delu Ele Peroci izstopa tudi oddaja *Nenavadni pogovori*. Ne toliko po obsegu (22 oddaj), pač pa po vsebini. Peroci se tu večinoma pojavlja kot avtorica besedil, redkeje kot avtorica ali redaktorica. Oddaja je bila zastavljena izrazito problemsko. Tu se je podrobno izrazil pedagoški čut Ele Peroci, svojo pisavo pa je uporabila za osvetlitev posameznega problema. Že naslovi oddaj – *Vse imaš, kar potrebuješ*, *Vsi nismo enaki*, *Ne maram svojih staršev* ipd. – nakazujejo na osvetlitev tem, ki mladega človeka v različnih obdobjih njegovega odraščanja tako ali drugače pekljo ne glede na generacijo. Igrano pripovedne miniature na občuten način spregovorijo o izpostavljenih problemih in izkoristijo danosti radijskega medija, ki še vedno velja za enega najbolj intimnih in neposrednih. Če te oddaje primerjamo z *Radijskimi šolami*, so v produkcijskem smislu tako rekoč enake, torej režirane, po formatu pa bistveno obsežnejše. Če pri *Radijskih šolah* govorimo o dolžini dobrih 10 minut, se *Nenavadni pogovori* gibajo od 15 pa vse do dobrih 30 minut; danes bi jih lahko primerjali z umetniškimi podcasti. Zdi se, da je Peroci v teh oddajah v sebi spretno zabrisala mejo med avtorico in pedagoginjo, posredno pa jih tako (pre)oblikovala iz izobraževalnih v bolj vzgojne. Hkrati pa z njimi ustvarila polje nevidnega dialoga z mladim človekom z odgovori na njegova nezastavljena, a kričeča, predvsem pa pričakovana vprašanja. To je velika dragocenost, ki je današnji nacionalni radiofoniji za otroke in mlade odrasle primanjkuje. Mislim, da ne pretiravamo, če rečemo, da so *Nenavadni pogovori* neke vrste siže siceršnjega literarnega in duhovnega modusa Ele Peroci.

Radijska igra za otroke in *Lahko noč, otroci!* – med zvočno pravljico in slušno igro

Pri teh dveh oddajah, ki sta na programu že zelo dolgo, prva 70, druga pa skoraj 60 let, se Ela Peroci pojavlja izključno kot avtorica ali soavtorica literarnih predlog. Oddaja *Lahko noč, otroci!* s prepoznavnim avizom, ki ga je s pretanjenim občutkom ustvaril skladatelj Urban Koder, ostaja tako rekoč v kolektivnem spominu Slovencev. Oddaja je po formatu nespremenjena vse od svojih začetkov, pravljica v dolžini 10 minut, ki v svojem bistvu ostaja topla zvočna uspavanka. Gre za žlahtno dramsko interpretacijo pravljic v zvočni obliki, večinoma dopolnjeni le z glasbo. Peroci gotovo velja za eno najbolj uprizorjenih avtoric v tej oddaji (81 pravljic). Kot zadnjo je zvočno uprizoritev doživela njena *Moj dežnik je lahko balon*.⁶ Če opus Peroci za to oddajo po obsegu močno odstopa, pa preseneča dejstvo, da sta za format radijske igre za otroke do danes uprizorjeni le dve njeni zgodbi – *Tacek* in *Praznik zvončkov*. Toliko bolj, ker je dramaturška struktura pravljic Ele Peroci večinoma zelo hvaležna za dramatizacijo (beri: izpisan dialog in vezni pripovedovalec). Besedila z uprizoritvijo v t. i. slušnih igrah so namreč za otroka nadvse

⁶ Ob 100. obletnici rojstva Ele Peroci je režiser Klemen Markovčič zgodbo umestil v letni cikel *Čebelice* in jo tudi režiral. Premiero je v oddaji *Lahko noč, otroci!* doživela kot javna izvedba v interpretaciji dramske igralka Janje Majzelj v neposrednem radijskem in video prenosu iz Botaničnega vrta, 20. 5. 2022, v poklon Svetovnemu dnevu čebel. Posebej je bila posneta tudi za radijski arhiv.

pomembna, saj z vsebinsko estetskimi elementi (beri: efekti prostorske akustike, glasba) spodbujajo njegovo abstraktno mišljenje. Kot ena najkompleksnejših radiofonskih oblik v ustaljeni dolžini do 45 minut pa je ključna tudi za slušno občutljivost in opismenjevanje. Torej vsega tistega, čemur se je Peroci predano posvečala v času svojega radijskega ustvarjanja. Morda je poteza na zdajšnji generaciji, da dopolni nacionalni radijski arhiv tudi v tem segmentu in ponudi nova slušna branja tega samosvojega leposlovja.

Počitniško popotovanje od strani do strani kot zvočni potep

Posebno serijo oddaj *Počitniško popotovanje od strani do strani* je kot avtorica soustvarjala tudi Ela Peroci. Serija oddaj je bila kot zvočni počitniški potep zasnovana za čas počitnic, ko je bil radio le občasni sopotnik mladih ljudi. Tematsko je prilagajala vsebine prav temu očarljivemu času leta, ki ga še danes otroci čakajo z veliko nestrpnosti in vznihčenosti. Čas, ko odrastejo in se vrnejo v šolske klopi drugačni, kot so jih zapustili. Danes ta serija sicer nosi nekoliko nostalgichen spomin na neke pretekle, zlasti poletne počitnice, ki jih ni več, čeravno te v svojem bistvu tudi danes ostajajo enake. Peroci je zasnovala serijo zgodb (20 oddaj), tako rekoč scenarijev za ta igrani format, ki pa kot serija v celoti v Mediateki ostaja neke vrste siva lisa brez opisov posameznih vsebin. Zaradi dragocenosti in domiselnosti serije sem prepričan, da bi jo veljalo arhivsko dopolniti in s tem tudi programsko osmisliti, zlasti v trenutku, ko je nekaj njenih (so)ustvarjalcev še med nami. Tudi zato, ker je oddaja spretno združila reportažno in igrano radiofonijo, na programu pa je bila več kot dve desetletji.

Slušna pismenost generacij

Ela Peroci nam je v sklepnem delu svoje poklicne poti zapustila neverjetno dediščino, hkrati pa s svojimi kolegi nakazala pot skrbnega in sistemsko urejenega razvoja slušne pismenosti in slušnega opismenjevanja otrok in mladih odraslih. Odločno je zaznamovala zlasti baby boom generacijo (1946–1965), v dobršni meri pa tudi še generacijo X (1966–1980). Poznejši generaciji Y oziroma milenijci (1981–1995) in generacija Z (1996–2010) pa sta postopno že izgubljali stik z radijem in zvočno umetnostjo, zadnja, se zdi, tako rekoč povsem, če se aktualne generacije Alfa (rojeni v obdobju 2010–2024) sploh (še) ne dotaknemo. Z razvojem medijske krajine zlasti po letu 1990, odločneje pa z novim tisočletjem, je tudi radio začel izgubljati svoj primat, zlasti v zavesti ljudi, s čimer je posledično prišlo tudi do programskih sprememb in opuščanja v preteklosti skrbno in strokovno preiščeno razvitih izobraževalnih formatov radijskih oddaj za otroke in mlade odrasle, ki so jih postopoma začele nadomeščati druge medijske oblike. S tem se je ustvarila vzgojna vrzel, ki je še danes nismo uspeli povsem zapolniti. Pretrgana je bila vez med vzgojno-izobraževalno sfero in nacionalnim radijskem medijem, s tem pa močno okrnjen razvoj slušne pismenosti in zrelega, kritičnega poslušalca. Eni od zadnjih, kot je delno že pokazal čas, ne prav daljnovidnih potez, sta bila leta 2007 prenos Uredništva otroškega in mladinskega programa s 3. na 1. program Radia in leta 2015 ukinitvev in pripojitev do tedaj samostojnega Programa za mlade k hibridnemu Uredništvu

izobraževalnega, otroškega in mladinskega ter dokumentarno-feljtanskega programa. S tem so radijske vsebine za otroke in mlade odrasle izgubile svojo uredniško avtonomijo, hkrati pa iz do tedaj kulturno umetniškega programa prešle bolj ali manj v sfero t. i. infotainmenta ali lahkotno posredovanih informacij, s čimer so se začeli naglo izgubljati značaj, predvsem pa širina in globina tega programa, ki ga je v preteklosti pedagoško soustvarjala tudi Ela Peroci. Pri programu devetletke se je izkazalo, da je slušno opismenjevanje zdajšnjih generacij tako rekoč nujno in ena temeljnih nalog. Radio kot medij z radijsko igro za otroke sicer ostaja v učnem načrtu, a le kot izbirna vsebina. Kljub temu je to dragoceno dejstvo, ki je dobra osnova za to, da radijski ustvarjalci in pedagogi začnemo ponovno in proaktivno vzpostavljati poti, ki nam jih je Ela Peroci s svojimi številnimi kolegi v dobro otrok nekoč že uhodila. Opisani historiat kaže tudi na to, kako malo je treba, da postopno izgubimo nekaj velikega, in kako dolgo traja, da nekaj od tega spet vzpostavimo nazaj. Nekatere vsebine, dejanja, odnosi, ki jih je v svojih oddajah in delih razvijala Ela Peroci, so namreč brezčasni in univerzalni, s tem pa prečijo generacije.

Za konec obrat iz vzratnega ogledala

Vse bolj se zdi, da bi na ravni nacionalnega radia danes resnično potrebovali institut pedagoga, ki ga že poznajo druge kulturne ustanove pri nas, kot so gledališča, muzeji ali galerije. Ela Peroci je svoj pedagoški pedigre znala umno uporabiti v mediju, v katerem se je znašla in v katerem do tedaj nikoli ni ustvarjala. Morda ga je tako izvrstno razumela predvsem zato, ker sta si literatura in zvočna umetnost nadvse podobni. Obe namreč nagovarjata notranje svetove posameznikov in sta izjemno intimni. Neverjetna tematska razgibanost, skrbno izbrane in starostno prilagojene vsebine pa je Peroci spretno povezala v interdisciplinarne oddaje, ki so še danes neverjetno sodobne. Če samo pomislimo, kako polno in dostopno bi njihove sodobne premene kot vsebine na zahtevo lahko (za)živele danes na najrazličnejših platformah. Predvsem pa je v njih spretno združila umetnost in pedagogiko za dobro otroka. Pri nas še vedno zapostavljamo čustveno inteligenco in prepogosto pozabljamo na pomen duševnega razvoja posameznika v njegovih najzgodnejših in seveda tudi poznejših razvojnih fazah. Manjka nam torej humanizem za otroke in mlade odrasle, ki ga je v svojih oddajah in v najrazličnejših vlogah znala razvijati Ela Peroci skupaj s svojimi radijskimi kolegi in somišljeniki. Ni razloga, da se tega ne bi zavestno zavedali, se spomnili tistega, kar smo že imeli, in s tem izboljšali to, kar imamo danes. Za dobro novih generacij.

*